

**ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА  
ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ  
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАВЛЬНОГО ЗАКЛАДУ  
(ЗА СПАДЩИНОЮ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО)**

Минка Галина Анатоліївна,  
методист районного  
методичного кабінету  
м.Гуляйполя Запорізької області

**Анотація:**

У статті розглядаються різноманітні наукові підходи до проблеми рівня професійної компетентності вчителя, здатного творчо мислити, моделювати навчально-виховний процес, впроваджувати нові технології у процес навчання та виховання; показано актуальність вивчення даної проблеми через творчість В.О.Сухомлинського.

**Ключові слова:**компетенції, компетентність, професійна компетентність, педагогічна майстерність.

**Аннотация:**У статье рассматриваются разные научные подходы к проблеме профессиональной компетенции учителя, умеющего творчески мыслить, моделировать учебно-воспитательный процесс, внедрять новые технологии у процесс обучения и воспитания, показана актуальность вышеизложенной проблемы путем изучения творчества В.А.Сухомлинского.

**Ключевые слова:**компетенции, компетентность, профессиональная компетентность, педагогическое мастерство.

**Abstract:**

The article discusses the various scientific approaches to the problem of professional competence of teachers, who are able to think creatively, to model the educational process, to introduce new technologies in the process of training and education; demonstrates the relevance of studying this problem through creativity V. A. Sukhomlinsky

Sukhomlinsky

**Keywords:**competence, professional competence, pedagogical skills.

Важливу роль у забезпеченні позитивних змін в системі освіти має вирішити удосконалення професійної компетентності педагогічних кадрів та підвищення їх наукового і загальнокультурного рівня. Якість освіти є тим показником, за яким

визначається ефективність функціонування системи освіти будь-якої держави на будь-якому етапі її розвитку, особливо у період її модернізації.

Проблема підвищення рівня професійної компетентності вчителя, здатного творчо мислити, моделювати навчально-виховний процес, бути генератором та реалізатором ідей, впроваджувати нові технології в процес навчання та виховання є актуальною в сучасних умовах.

Удосконалення рівня професійної компетентності - один із основних напрямків реформування освіти. Головні нормативно-правові документи Міністерства освіти і науки України свідчать:

***«Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру».*** (Закон України «Про освіту»)

***«Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне самовдосконалення – важлива умова модернізації освіти».*** (Національна доктрина розвитку освіти).

Проблема становлення і розвитку професіоналізму є загальнодержавною проблемою, вирішенню якої відводиться пріоритетне направлення. Не випадково основною метою освіти є не проста сукупність знань, умінь і навиків, а заснована на них особиста, соціальна і професійна компетентність - уміння самостійно добувати, аналізувати і ефективно використовувати інформацію, уміння раціонально й ефективно жити і працювати на світі, що швидко змінюється.

Мета статті - здійснити аналіз наукових джерел з проблеми професійної компетентності та майстерності вчителя загальноосвітнього навчального закладу.

Звернемося до дефініцій. Що таке «компетенції» і що таке «компетентність»? - «компетентність» працівника трактується науковцями як адекватна поведінка працівника в організації.

Поняття «професійна компетентність» ширше знань, умінь і навичок, не є їхньою сумою, тому що включає всі сторони діяльності: знаннєву, операційно-технологічну, ціннісно-мотиваційну тощо. Більшість дослідників під терміном

«компетентність» розуміють складну інтегровану якість особистості, що обумовлює можливість здійснювати деяку діяльність, причому мова йде саме не про окремі знання чи вміння й навіть не про сукупності окремих процедур діяльності, а про властивість, що дозволяє людині здійснювати діяльність в цілому. Іншими словами компетентність - це добросовісне виконання посадових обов'язків, які окреслені вимогами до кваліфікації, професіоналізму і продуктивності.

- «компетенція» це здатність використовувати знання, уміння та досвід в різноманітних професійних ситуаціях. В цьому випадку мало мати просто кваліфікацію і певний професіоналізм в діяльності, необхідно їх адаптувати і ефективно їх використовувати для досягнення нової якості.

Велике значення відіграють складові поняття «компетенція»: знання, необхідні для здійснення діяльності, їх здобуванню допомагає відповідний рівень освіти, система підвищення кваліфікації, самоосвіта; уміння передбачають цілеспрямоване виконання дій для досягнення потрібного результату і якості освіти;

- досвідом стає той життєвий і професійний зміст, який осмислено і перероблено людиною і стало частиною її внутрішнього світу, професійним досвідом працівник починає володіти, тільки тоді, коли аналізує результати своєї діяльності і робить правильні висновки.

Таким чином, ми говоримо про компетентнісний підхід в освіті, який вимагає нових технологій експертизи і оцінки.

Поняття **«професійна компетентність»** - явище багатоскладове. Це сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати (застосовувати) необхідну інформацію.

У результаті вдосконалення професійної компетентності народжується таке явище, як професійна майстерність, яка тісно пов'язана із педагогічною творчістю.

**Педагогічна майстерність** – це комплекс особистісно-ділових якостей педагога, що гарантує продуктивність його діяльності та забезпечує ефективність взаємодії з усіма суб'єктами процесу освіти (дітьми, колегами, батьками). Головними ознаками професійної майстерності вчителя є бездоганне вміння навчати учнів, формувати в них позитивні риси особистості, розвивати їхні творчі здібності та нахили.

Отже, професійно компетентною є така праця вчителя, в якій на достатньо високому рівні здійснюються педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість вчителя і досягаються результати навчання та виховання школярів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема формування професійної компетентності досліджувалася вітчизняними й зарубіжними науковцями. Так, учені (В. А. Адольф, Т. Г. Браже, С. В. Будак, С. Г. Вершловський, М. А. Галагузова, О. В. Добудько, І. Б. Котов, В. Ю. Кричевський, В. І. Маслов, Т. В. Новикова, Р. В. Овчарова, Л. Р. Соломко, Н. В. Харитонова) наголошують на необхідності розробки проблеми підвищення професійної компетентності вчителя в умовах багаторівневої професійної освіти. Інші дослідники (В. П. Беспалько, А. О. Вербицький, М. В. Кларін, Я. Л. Коломинський, Г. К. Селевко та ін.) пов'язують рішення проблеми професійного розвитку із технологічною організацією навчання.

**На думку А. Адольфа**, компетентний педагог – це такий фахівець, який володіє ґрунтовними знаннями з будь-якого предмета шкільного курсу навчання. **Ш. Амонашвілі** розглядає педагогічну діяльність як творчий процес. **В. Бондар** вважає, що компетентний учитель організує педагогічну діяльність так, щоб вона була спрямована на отримання усвідомленого результату. **М. Коломієць** розглядає компетентність як сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні для успішного виконання його функцій навчання, виховання, розвитку особистості дитини. **А. Маркова вважає, що професійно компетентна людина:**

- успішно розв'язує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями; задоволена професією;

- досягає бажаних результатів у розвитку особистості учнів;
- має й усвідомлює перспективу свого професійного розвитку;
- відкрита для постійного професійного навчання;
- збагачує досвід професії завдяки особистому творчому внеску;

соціально активна в суспільстві;

- віддана педагогічній професії, прагне підтримувати навіть у складних умовах її честь і гідність, професійну етику;
- готова до якісної та кількісної оцінки своєї праці, уміє сама це робити.

Науковцями змодельовано модель професійної компетентності вчителя.

**Модель професійної компетентності вчителя-** це уявний зразок облігаторних складових компонентів, що формують ідеального професіонала; еталон, який віддзеркалює суспільні запити й потреби, відображає вимоги до вчителя сучасної школи.

Взаємозв'язок елементів професійної компетентності педагога можна представити у вигляді віртуальної моделі.



Рис.1. Модель професійної компетентності вчителя.

Поняття професійної компетентності та майстерності тісно пов'язане з педагогічною творчістю. В.О.Сухомлинський визначав педагогічну творчість як особливу галузь педагогічної науки, що займається виявленням закономірностей формування творчої особистості.

В.О.Сухомлинський зазначав: „Ткач уже через годину бачить плоди своєї праці. Сталевар через кілька годин радіє з гарячого потоку металу – це вершина його мрії, хлібороб через кілька місяців милується колосками, жменю зерна, вирощеного в полі... А вчителеві треба працювати роки і роки, щоб побачити те, що він замислив; ні в кого так часто не гостює почуття незадоволення, як у вчителя...” (Сухомлинський В.А. Как воспитать настоящего человека.- К.: Рад. Шк., 1975.- с.171).

Основою педагогічної майстерності є професійні знання, які забезпечують глибину, ґрунтовність, поміркованість дій, відображають рівень

теоретичної підготовки власне з предмета та методики його викладання, а також із педагогіки, психології.

Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського має різноплановий, багатоаспектний характер. Творча думка педагога зазнавала певної еволюції, вона постійно збагачувалася, поглиблювалася, відточувалась. Серед основних джерел творчості педагога варто назвати народну педагогічну мудрість, класичну педагогічну спадщину, передовий педагогічний досвід і його власну педагогічну практику.

Ключову роль у творенні школи для дитини Василь Олександрович відводив постаті вчителя, його психолого-педагогічній та фаховій підготовці. У своїй педагогічній спадщині вчений неодноразово звертається до сутності й соціальних функцій професійної діяльності вчителя як наставника дітей, посередника між дитиною та соціумом. «Головне, - підкреслює педагог, - це віра в людину, чутливість до всього хорошого в ній. Висока моральність учителя стає нині найважливішою умовою його педагогічної майстерності... Улюбленим і авторитетним учитель стає не тільки тому, що досконало знає свій предмет, а й тому, що, глибоко люблячи його, поєднує у своєму серці цю любов з любов'ю до людини-дитини» [3, т. 5, с. 114]. Василь Олександрович відстоював гуманістичну позицію педагога, який повинен сприймати дитину такою, якою вона є. Він окреслив педагогічні норми стосунків учителя й учнів. У практиці роботи Павлівської середньої школи педагог Сухомлинський великого значення надавав опануванню педагогічними працівниками способів індивідуальної психокорекції, адже виховний ефект залежить від урахування особливостей внутрішньої позиції вихованця.

Особистість учителя визначає розвиток особистості учня. З огляду на це традиційно висувають високі вимоги до якостей учителя, які в особистісно орієнтованому підході до навчання й виховання можуть мати вирішальне значення. Положення про необхідність високих особистих якостей учителя, розроблене В. О. Сухомлинським, можна розглядати як принцип особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання - принцип залежності розвитку

особистості учня від особистості педагога. Він містить чотири вимоги до вчителя.

Важливим чинником ефективності навчання В.О. Сухомлинський вважав людяність, любов, доброту, чуйність, сердечність і тактовність стосовно учнів. «Пам'ятайте, - пише Василь Олександрович у статті «Залежить тільки від нас», - що кожна дитина приходить у школу зі щирим бажанням добре вчитися, Воно ніби яскравий вогник, що освітлює світ дитячих турбот і тривог. Дитина несе його нам, учителям, з безмежною довірливістю. Цей вогник легко погасити різкістю, грубістю, байдужістю, невірою в неї, дитину» [3, т. 5, с. 285].

Першою вимогою до вчителя є вимога любові до власної справи. «Щоб знайти в кожному учневі найсильнішу його сторону, відкрити в ньому золоту жилку, - пише В.О. Сухомлинський у статті «Суспільство і вчитель», - всі вчителі повинні бути людьми, пристрасно закоханими в свою працю, що вміють запалити вогник такої самої любові у своїх вихованців» [3, т. 5, с. 15]. «З вуст учителя, - пояснює В.О. Сухомлинський в іншій праці «Павлиська середня школа», - дитина часто чує моральні повчання і настанови. Все це набуває авторитету в очах дитини лише остільки, оскільки вона, дитина, бачить у своєму вчителеві людину, одухотворену своєю працею, закохану в свою працю» [3, т. 4, с. 362].

Другою вимогою до вчителя є вимога високої кваліфікації. «Чим більше знає вчитель, чим частіше й успішніше відкриває він перед учнями горизонт науки, тим більшу допитливість і жадобу до знань виявляють учні...» [3, т. 4, с. 56].

Третьою вимогою до вчителя є вимога високих моральних якостей. «Вирішальне значення має те, - пише В. Сухомлинський у праці «Народження громадянина», - яких людей побачить у нас підліток. Ми мусимо бути для підлітків зразком багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати» [3, т. 3, с. 383].

Четвертою вимогою є вимога творчого підходу вчителя до навчання й виховання. «Без вдумливого, індивідуального, творчого підходу до кожної



людини розв'язати це завдання неможливо, - пише В.О. Сухомлинський у статті «Народний учитель». - У цій справі найстрашніше - формалізм, надія на якісь універсальні форми і методи виховання. Є чудові методи виховання, але якщо в будь-який із них повірити як у всесильний, єдиний, як у панацею від усіх лих, - найкраща справа може перетворитися в свою протилежність» [3, т. 5, с. 247].

Основні сфери діяльності вчителя в структурі професійної компетентності можна проаналізувати через такі складові:

- професійні, психологічні та педагогічні знання;
- професійні педагогічні вміння;
- професійні психологічні позиції, установки вчителя, яких вимагає педагогічна професія;
- особистісні якості.

Важливість окремих складових професійної компетентності може бути нерівноцінною. Пріоритетними є ті складові, які свідчать про результати педагогічної праці. Людина може бути професіоналом у своїй сфері, але не бути компетентною у вирішенні всіх професійних питань. Тому доцільно вивчати окремі сторони професійної компетентності фахівця, серед яких етична має вагоміше значення, оскільки передусім моральні цінності й установки визначають мету, стратегію і тактику педагогічної дії.

Домінуючим блоком професійної компетентності вчителя є такі системні характеристики:

- мотивація (спрямованість особистості та її види);
- якості (педагогічні здібності, характер і його риси, психологічні стани та процеси);
- інтегральні характеристики особистості (педагогічна самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність).

Компетентність вчителя не має бути вузько професійною, оскільки від нього вимагається постійне осмислення різноманітних соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, пов'язаних з освітою. Щоб

підтримувати в учнів стійкий пізнавальний інтерес, вчителю необхідно бути обізнаним в усіх сферах життєдіяльності, володіти інформацією про події у світі, різні винаходи та новинки науки і техніки. Для цього потрібно працювати з різноманітними джерелами інформації та спонукати учнів до пошукової діяльності. «Щоб відкрити перед учнями іскорку знань, учителю треба ввібрати в себе море світла, ні на хвилину не відходячи від променів вічно сяючого сонця знань», - наголошував В.О. Сухомлинський [3].

Щоб сформувати суб'єктну позицію у дитини, самому вчителю необхідно стати суб'єктом діяльності. Особистість виявляє себе в реальних діях, вчинках. Творче ставлення до життя, готовність і прагнення до зустрічі з новим, опір відсталості середовища формують такі якості, як рішучість, принциповість, сміливість.

Одним із важливих компонентів професійної компетентності вчителя є продуктивна компетентність – вміння працювати, отримуючи прибуток; здатність виробляти власний продукт, приймати рішення та нести відповідальність за них; готовність та потреба у творчості (Ш. Амонашвілі, М. Коломієць, Н. Кузьміна, А. Орлов, В. Синенко, А. Хуторський та ін.). Тому кінцевий результат високого професіоналізму та професійної компетентності вчителя початкових класів повинен спрямовуватися на формування ключових компетентностей учнів, їх конкурентноспроможність у подальшому житті.

Обґрунтовуючи сутність педагогічної професії як творчого процесу, В.О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що у своїй основі педагогічна праця - це творчість, наближена до наукового дослідження. Однак педагогічна творчість неможлива без праці душі вчителя. Тому однією з найголовніших вимог до вчителя, на думку В.О. Сухомлинського, є здатність поєднувати щирість і мудрість. Він вказував на особливу роль умінь учителя щодо професійного самопізнання і самовиховання [5, с. 44-45].

Успішність навчально-виховного процесу залежить і від самого учня, від його бажання працювати, активності процесу пізнання на уроці. Учень має стати активним учасником процесу пізнання, формувати власні знання - така

вимога часу. В. Сухомлинський підкреслював, що виняткову роль відіграє вміння вчителя скерувати хід думки учнів так, щоб вони активно, зосереджено прагнули побачити невидиме, зрозуміти приховане, розгледіти незвичайне у звичайному.

В.О. Сухомлинський наголошував на гармонійному поєднанні різних організаційних форм навчання, радив вчителям початкових класів не обмежуватися уроком, не протиставляти світові, затиснутому у чорну класну дошку, той, що пливе за вікном. «Можливо, все те, що приходить до розуму і серця дитини з книжок, з підручника, з уроку, саме й приходить лише тому, що поряд з книжкою - навколишній світ» [3, т. 2, с. 75].

**З метою підвищення рівня професійної компетентності педагогів в межах загальноосвітнього навчального закладу першочерговими є такі завдання:**

- організація ефективної структури методичної та психологічної служб, виходячи з мети цілі і завдань задач програми розвитку конкретного навчального закладу;

- створення різнорівневих методичних об'єднань для їх взаємодії на частково-предметному, міжпредметному й надпредметному рівнях;

- цілеспрямоване отримання максимально достовірної інформації про системне відстеження процесу та результатів розвитку професійної компетентності вчителя, змін у діяльності вчителів, а також вплив цих змін на рівень та якість навчальних досягнень учнів, їхній розвиток (моніторинг професійної компетентності);

- створення тимчасових творчих груп щодо реалізації як індивідуальних, так і колективних проектів з метою розвитку професійної компетентності педагогів;

- розширення системи інформаційного сервісу, ініціювання мотивації, стимулювання потреби педагогів в самоосвіті;

- підвищення ефективності використання в навчанні і підвищенні професійної компетентності педагогів нових інформаційно-комунікаційних технологій.

Змінюються наукові парадигми, практичні підходи й методи, а ідеї педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського, який продовжив найкращі традиції світової та вітчизняної педагогіки, вимоги до вчителя залишаються актуальними. В. Сухомлинський вважав, що професія вчителя є особливою, близькою до науково-дослідної. Педагог має аналізувати факти, передбачати наслідки виховного впливу, інакше він перетвориться на ремісника.

Головною метою системи педагогічної освіти є підготовка професійно компетентних і конкурентоздатних, гуманістично зорієнтованих високо кваліфікованих спеціалістів, тобто формування суб'єктів професійної діяльності, здатних вільно та свідомо самовизначатися у педагогічній дійсності, творчо розв'язувати проблеми педагогічного процесу в спільній діяльності з учнями.

Велика увага в педагогічній спадщині вченого відводиться якостям особистості учителя. Намагання визначити оптимальні підходи, які б дозволили розв'язати наявну суперечність між соціально-педагогічними запитами до особистісних професійних якостей сучасного вчителя та його діяльності і реальним станом, пов'язаним із спроможністю фахівця вирішувати сучасні завдання виховання, призвели до потреби по-новому оцінити вагомість творчих ідей, які містяться у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Він дійшов висновку про виключну роль саме особистісних якостей вчителя, його духовно-морального стрижня в досягненні результативності педагогічного впливу на особистість вихованця.

Представляємо алгоритм підвищення рівня професійної компетентності вчителя:

- виявлення здібностей, нахилів, спеціальної компетентності, ціннісних орієнтацій;

- створення особистої позитивної “Я-концепції”;
- інноваційний підхід до удосконалення професійної компетентності як у курсовий, так і міжкурсний період, аналіз власної діяльності;
- самовдосконалення;
- виявлення та впровадження продуктивних технологій навчання й виховання;
- відвідування уроків у вчителів вищої кваліфікаційної категорії, участь у конкурсах, творчих дискусіях, методичних мостах;
- складання плану самовдосконалення професійної компетентності;
- створення учителем власної бази кращих сценаріїв уроків, цікавих прийомів, знахідок на уроці;
- цілеспрямована систематична робота над методичною темою;
- акумуляція і застосування на практиці результатів інноваційного педагогічного досвіду;
- самовиховання;
- кооперативна професійна взаємодія з колегами;
- збір та укладання творчого портфоліо вчителя;
- оприлюднення індивідуальних доробок на нарадах, педрадах, методичних об’єднаннях, в пресі;
- консультування;
- робота з наставником. Рефлексія і аналіз власної діяльності, через об’єктивну оцінку прийти до самореалізації.

Соціальна роль і статус учителя, рівень його фахової майстерності — невід’ємні складові особистісної ролі педагога. За словами Е. Фромма: «Якщо людина хоче стати майстром в якому-небудь мистецтві, йому має бути підпорядковане все її життя. Власна особистість стає інструментом у практиці мистецтва, інструментом, який треба підтримувати в такому стані, щоб він міг виконувати свої особливі функції». Професійна компетентність-це мистецтво, яке повинно постійно удосконалюватись.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / Красноярский Гос. Университет / В.А. Адольф. – Красноярск: КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. — К., 1976-1978.
4. Н.Ф. Сергієнко Професійна компетентність сучасного вчителя / Електронний ресурс. - *Режим доступу* :<http://tme.umo.edu.ua>.
- 5.Новгородська Ю. Ідеї В.О.Сухомлинського живуть і розвиваються / Ю. Новгородська // Рідна школа. – 2002. – листопад. – С. 44-45.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.